

Ewa Maj

"Ekonomia społeczna według koncepcji Stanisława Grabskiego", Stanisław Wójcik, Lublin 1995 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 4, 193-196

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Wójcik, *Ekonomia społeczna według koncepcji Stanisława Grabskiego*, Lublin 1995, Wydawnictwo UMCS, s. 319.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów, poprzedzonych wstępem, oraz z zakończenia i aneksu. Poświęcona jest, jak zaznacza we wstępie autor, ukazaniu S. Grabskiego jako człowieka nauki, filozofii, ekonomii, przedstawiciela akademickiej myśli ekonomicznej. Przedmiotem analizy niniejszej pracy – pisze S. Wójcik – będzie całościowo ujęty system ekonomii społecznej, w kontekście rozwoju polskiej myśli ekonomicznej oraz ukazanie szczegółowych poglądów społeczno-gospodarczych S. Grabskiego w odniesieniu do stanu gospodarki polskiej omawianych okresów (s. 15). Autor pisze ponadto, że przyjął układ problemowo-chronologiczny pracy i że zastosował metodę analizy i porównania (s. 18).

Rozdział I przedstawia warunki kształtowania się poglądów społecznych i gospodarczych S. Grabskiego. Obejmuje cztery zagadnienia zawarte w podrozdziałach poświęconych pozytywizmowi, stanowisku wobec socjalizmu i marksizmu, elementom poglądów naukowych zawartym w pracy doktorskiej Grabskiego oraz idei narodowej. Rozdział II dotyczy podstaw systemu ekonomicznego Grabskiego w latach 1895–1905 na tle ówczesnych teorii ekonomicznych. Rozdział III poświęcony został ocenie sytuacji ekonomicznej i społecznej w Galicji na przełomie XIX i XX wieku oraz jej wpływu na kształtowanie się systemu polityki ekonomicznej Grabskiego. Zawiera projekty realizacji stosunków społecznych i gospodarczych wsi galicyjskiej oraz przedstawia system polityki ekonomicznej w poglądach Grabskiego. Trzy kolejne rozdziały należą do najobszerniejszych i obejmują kolejno sylwetkę Grabskiego, twórcy polskiej szkoły ekonomicznej, teorię rozwoju ustrojów społeczno-gospodarczych oraz stanowisko Grabskiego wobec podstawowych problemów społecznych i gospodarczych II Rzeczypospolitej. Autor zwraca uwagę na socjologiczne aspekty badania ekonomii, podstawowe formy ekonomii społecznej, prawa rozwoju społecznego i gospodarczego oraz na zasadnicze i pochodne pojęcia społeczne i gospodarcze, jak wartość, własność, bogactwo, gospodarstwo i przedsiębiorstwo, rynek i kapitał. Teoretyczne rozważania Grabskiego nad drogami rozwoju ustrojów i nad przyszłością kapitalizmu znajdują swoje odniesienie w jego stosunku do problemów ekonomicznych II Rzeczypospolitej, w tym do kryzysu gospodarczego, kwestii robotniczej, etatyizmu oraz przyszłości gospodarczej Polski. Ostatni rozdział koncentruje się na strategii gospodarczej w okresie II wojny światowej i Polski Ludowej (do 1949 r.). W rozdziale tym autor przedstawia poglądy na gospodarkę planową oraz propozycje nowego ustroju społecznego i gospodarczego. Zakończenie zawiera podsumowanie założeń ekonomii społecznej Grabskiego oraz recepcję jego poglądów ekonomicznych. Czterdzieści pięć stron liczy bibliografia i aneks. W części aneksowej znajdują się dokumenty z życia naukowego Stanisława Grabskiego.

S. Wójcik ukazuje Grabskiego jako twórcę systemu ekonomii społecznej, mającego w dorobku naukowym i politycznym znaczące dzieła.¹ W latach 1927–1933 opublikował kolejne tomy podręcznika poświęconego nauce społecznej i ekonomicznej pt. *Ekonomia społeczna*. Na początku ukazało się pięć części podręcznika, w roku 1928 dwie dalsze części, a w latach 1928, 1929 i 1933 po jednej części. Podręcznik ustalał zasady systemu ekonomii społecznej. Stanowił ukoronowanie pracy naukowej Grabskiego i zawierał liczne odniesienia do jego bogatego dorobku tak ekonomicznego, jak i politycznego.

Grabski przeciwstawiał się wyodrębnieniu zjawisk ekonomicznych z całokształtu życia społecznego. Uważał, że bez zrozumienia życia społecznego, a więc bez analizy socjologicznej, nie

¹ Polityczne poglądy Grabskiego przedstawił W. Wojdyło, *Koncepcje społeczno-polityczne Stanisława Grabskiego*, Toruń 1993.

można było pojąć warunków i dróg kształtowania się życia gospodarczego. Porównywał swój system ekonomiczny do neoklasycyzmu angielskiego Alfreda Marshalla i do austriackiej szkoły ekonomicznej Carla Mengera. S. Wójcik wskazuje, jakie miało znaczenie zastosowanie przez Grabskiego indukcji społecznej, opartej na doświadczeniu historycznym i statystycznym. Zaznaczył, że w życiu społecznym powstawały wartości, mierzone ze stanowiska potrzeb społecznych warunków produkcji i zbytu. Trafnie wskazał na to, że dla Grabskiego były one ważniejsze niż indywidualne potrzeby i oceny jednostek. Co więcej, Grabski dowodził, że takie indywidualne pobudki rodziły się pod wpływem życia społecznego. Starał się też wyjaśnić przyczyny tworzenia form gospodarczego współżycia ludzi, sięgając po analizę psychologii gospodarczych i społecznych zespołów ludzkich. Określał swój system jako „społeczno-polityczny system dynamiki społeczno-gospodarczej”.²

Książka S. Wójcika pokazuje etapy rozwoju systemu ekonomii społecznej S. Grabskiego z uwzględnieniem jego miejsca w polskim życiu politycznym na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Dużo uwagi poświęca autor roli Grabskiego w szeregach Narodowej Demokracji. Jednakże nie zachowuje precyzji co do nazewnictwa endeckich partii politycznych, a więc Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego, Związku Ludowo-Narodowego, Stronnictwa Narodowego. W tekście znaleźć można zarówno „Stronnictwo Narodowej Demokracji (SDN)” (s. 52, 60, 122, 216), o „Stronnictwie Narodowym” w odniesieniu do lat 1918–1926, a na stronie 226 czytamy o porozumieniu „pomiędzy SND a PSL-Piast w 1923 r.”. Wbrew temu co pisze S. Wójcik, Grabski nie był prezesem klubu parlamentarnego ZLN (s. 223), a Stanisław Kozicki nie pełnił w roku 1922 funkcji redaktora naczelnego „Gazety Warszawskiej” (s. 225).³ Nie miało odniesień do rzeczywistości twierdzenie, że po 1918 r. Grabski „jako ekonomista i działacz gospodarczy inspirował i współtworzył program polityki gospodarczej Stronnictwa, który był w tym okresie (1918–1926) również programem gospodarczym państwa polskiego” (s. 216). Można zgodzić się z pierwszą częścią powyższego zdania, ale tylko w odniesieniu do programu politycznego ZLN przyjętego na zjeździe 27 X 1919 r., autorstwa Grabskiego oraz zarysu programu gospodarczego przedstawionego na III Zjeździe Wszchepolskim. S. Wójcik nie sięga jednak do innych, oprócz programu z 1919 r., źródeł partyjnych. Należało jeszcze uwzględnić sprawozdanie ze wspomnianego zjazdu w 1921 r., kiedy Grabski wystąpił z referatem programowym, oraz uchwały kolejnych zjazdów Rady Naczelnej, formułujących zasady polityki gospodarczej partii.⁴ Właściwy program gospo-

² S. Grabski, *Pamiętniki*, t. 2. Do druku przygotował i wstępem opatrzył W. Stankiewicz, Warszawa 1989, s. 261; Por.: S. Głabiński, *Ekonomika narodowa. Teoria ekonomiki narodowej*, Lwów 1927, s. 42; R. Rybarski, *System ekonomii politycznej*, t. III, *Psychologia społeczno-gospodarcza*, Warszawa 1939. Edward Taylor we *Wstępie do ekonomiki*, t. 1, Poznań 1936, nazwał system Grabskiego „socjologizmem historycznym”.

³ Prezesem klubu sejmowego ZLN od 3 X 1919 r. do końca trwania Sejmu I kadencji w 1927 r. był Stanisław Głabiński, z wyjątkiem kilkumiesięcznej przerwy w 1923 r., gdy objął stanowisko wicepremiera i szefa MWRiOP w rządzie W. Witosa. Zastąpił go wtedy Stanisław Kozicki. Zob.: R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*. Wrocław 1980, s. 205, A. Wator, *Działalność ZLN w latach 1919–1922*, Szczecin 1992, s. 36. Stanisław Kozicki był redaktorem „Gazety Warszawskiej” do roku 1915. Natomiast w 1922 r. redagował wznowiony „Przegląd Wszchepolski”. Zob.: U. Jakubowska, *Oblicze ideowo-polityczne „Gazety Warszawskiej” i „Warszawskiego Dziennika Narodowego” w latach 1918–1939*. Warszawa-Lódź 1984; R. Wapiński, „Przegląd Wszchepolski” (1895–1905 i 1922–1926), [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, t. IV, *Na warsztatach historyków polskiej myśli politycznej*, Wrocław 1980, s. 79–93.

⁴ III Zjazd Wszchepolski w Częstochowie 3 i 4 lipca 1921 r., Warszawa (1921), s. 5–7;

darczy ZLN opracowany został w następnych latach przez Stanisława Głąbińskiego, Romana Rybarskiego i Jerzego Zdziechowskiego.⁵ Natomiast druga część wyróżnionego zdania odnosić się może tylko do polityki gospodarczej rządów koalicyjnych, w których składzie znajdował się ZLN, a więc do drugiego i trzeciego gabinetu Wincentego Witosa oraz do rządu Aleksandra Skrzyńskiego.

S. Wójcik idealizuje obraz narodu polskiego, widzianego oczami Grabskiego, a więc narodu mającego wysoki poziom życia moralnego, przejawiający się „uczciwością i obowiązkowością rodzinną i zawodową, sumiennością organizacyjną, a ponadto cnotami politycznymi” (s. 219). Grabski daleki był od apoteozowania cech narodowych Polaków. Przedstawiał braki narodu polskiego, wytykał wady, krytykował stosunek do religii, ujemnie oceniał panujące obyczaje. Pisał o niskim poziomie moralności podatkowej, o braku solidarności narodowej, wreszcie o lekceważeniu praworządności.⁶ Autor, słusznie zauważając, że problemy narodowościowe należały do ważnych, ale jednocześnie bardzo trudnych do rozwiązania, dodaje, że „obóz narodowy nie miał w tym względzie jasnego programu” (s. 277). Wystarczyło sięgnąć do literatury przedmiotu, by zorientować się w narodowym programie Narodowej Demokracji.⁷ Szerszych wyjaśnień wymaga też zdanie, które przytaczam w całości: „Gdy chodzi o mieszczaństwo, burżuazję i robotników fabrycznych, S. Grabski musiał dopiero przebijać się z lansowaniem tych grup społecznych jako najnowocześniejszych, przyszłościowych, aby w świadomości społecznej zdobyli powszechną akceptację” (s. 232).

Autor opiera swoją pracę na bogatej bazie źródłowej. Sięga do materiałów źródłowych zawartych w archiwach krajowych i zagranicznych. Obfite korzystanie z nich sprawia, że dochodzi do rozbieżności między spisem wykorzystanych źródeł, a treścią pracy. W spisie tym znajdują się wspomnienia Zygmunta Wasilewskiego z Biblioteki PAN w Krakowie i Włodzimierza Bartoszewicza z Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, ale brak ich w przypisach. Uczucie niedosytu wywołuje jednorazowe (przypis 122, rozdz. I s. 292) powołanie się na „Dziennik” Juliusza Zdanowskiego. Dziennik ten jest ważny ze względu na jego „intymny”⁸ charakter, dzięki czemu Zdanowski, czołowy polityk endecki, ziemianin, przewodniczący klubu senackiego ZLN w latach 1922–1927, pozostawił wiele cennych charakterystyk ludzi, z którymi się stykał, w tym trafne uwagi o Grabskim.⁹

Czwarty Kongres Wszechpolski ZLN odbyty w Warszawie w dniu 26 X 1924 r., Warszawa 1924, s. 3–6.

⁵ Program gospodarczy ZLN. Nakładem Sekretariatu ZLN (Warszawa 1924), s. 5–6; *Nasz program. Przemówienia Romana Dmowskiego, Romana Rybarskiego, Stanisława Kozickiego na Konferencji Krajowej ZLN w Warszawie, dnia 18 X 1925 r.*, Warszawa 1925, s. 8–11; *Uchwały Rady Naczelnej ZLN z dnia 21 II 1926 r.*, Warszawa 1926.

⁶ Zob.: S. Grabski, *Kryzys myśli państwowej*, Lwów-Warszawa 1927, s. 28, 35, 40–53; *id.*, *Rzym czy Moskwa?* Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin 1927, s. 85–89; *id.*, *Państwo narodowe*, Lwów 1929, s. 14–17, 24–39, 55–60 i nast.

⁷ Wapiński, *Narodowa Demokracja...*; *id.*, *Roman Dmowski*, Lublin 1988; *id.*, *Polska i małe ojczyzny Polaków. Z dziejów kształtowania się świadomości narodowej w XIX i XX wieku po wybuch II wojny światowej*, Wrocław 1994; J. Majchrowski, *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, cz. I, *U źródeł nacjonalizmu: myśl wszechpolska*, Kraków 1989; *id.*, *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, cz. III, *Nacjonalizm: myśl „potomstwa obozowego”*, Kraków 1993.

⁸ Takiego określenia użył W. Wasiutyński, *Przedmowa*, [w:] M. Kulakowski (J. Zieliński), *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień*, t. 2, Londyn 1972, s. 10.

⁹ Zob.: A. Wątor, *Kierownictwo Narodowej Demokracji w opiniach Juliusza Zdanowskiego (1918–1922)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia Historyczne” 1989, nr 2, s. 75–91.

Podstawę pracy S. Wójcika stanowi spuścizna pisarska Grabskiego, obejmująca opracowania książkowe i artykuły w czasopismach naukowych, w organach partyjnych i w prasie codziennej. Spośród publikacji książkowych, autor wykorzystuje 41 tytułów oraz liczne artykuły zamieszczone na łamach „Gazety Robotniczej”, „Przedświtu”, „Słowa Polskiego”, „Kurieria Lwowskiego”, „Gazety Warszawskiej”, „Kurieria Warszawskiego”, „Myśli Narodowej”, „Ziemi i Narodu”, „Żołnierza Polskiego na Obczyźnie” i wielu innych. Nie jest uwzględniona „Walka z Bolszewikami”, wydawnictwo periodyczne, kierowane przez Henryka Glassa i S. Grabskiego, a ukazujące postępy komunizmu w Polsce po maju 1926 r. Autor na ogół sumiennie korzystał z publikacji prasowych, choć brakuje niektórych artykułów opublikowanych po 1926 r. Mam tu na względzie cykl artykułów o problematyce gospodarczej, zamieszczony w „Gazecie Warszawskiej” w 1928 r.¹⁰ Pomijanie tych publikacji wynika w pewnym stopniu z przekonania, utrwalonego przez samego Grabskiego, że po rozejściu się jego dróg z Narodową Demokracją, łamy prasy endeckiej były dla niego zamknięte. W swoich pamiętnikach podał, że w pierwszych latach po przewrocie mógł korzystać tylko z łamów „Kurieria Lwowskiego” i to dzięki uprzejmości Władysława Świrskiego.¹¹ Tymczasem prasa endecka, w tym czołowe organy ZLN „Gazeta Warszawska” i „Myśl Narodowa”, popularyzowała publikacje książkowe Grabskiego, ukazujące się po 1926 r., udostępniała miejsce na druk wspomnianych wyżej artykułów i oświadczenia Grabskiego w związku z informacjami o jego rzekomych kontaktach z przedstawicielami środowisk żydowskich, podjęła się też obrony Grabskiego wobec ataków na jego osobę za traktat rydzki i za działalność na stanowisku szefa Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1923 r. i w latach 1925–1926.¹²

Reasumując, wypada stwierdzić, że książka Stanisława Wójcika, mimo przedstawionych wyżej usterek, daje wnikliwy obraz postaci Stanisława Grabskiego i jego ekonomii społecznej. Ukazuje polityka, ideologa i naukowca, mającego rozległe zainteresowania kulturą, filozofią, ekonomią, socjologią, polityką. Te zainteresowania, a także wykształcenie, kontakty z różnymi środowiskami politycznymi, czynne uprawianie polityki, otwartość na wyzwania kolejnych epok polskich dziejów najnowszych, pozwalają poznać dogłębnie dociekliwego i sumiennego badacza ekonomii społecznej, Stanisława Grabskiego.

Ewa Maj

¹⁰ A. Grabski, *Niezależność ekonomiczna*, „Gazeta Warszawska” 1928, nr 40 z 9 II; *id.*, *Bo-gactwo narodu*, *ibid.*, nr 49 z 18 II; *id.*, *Pojemność rynków wewnętrznych*, *ibid.*, nr 52 z 21 II; *id.*, *Rolnictwo, przemysł i państwo*, *ibid.* nr 54 z 23 II; *id.*, *Luksus ujemnego bilansu handlowego*, *ibid.*, nr 57 z 25 II; *id.*, *Zagraniczne kapitały*, cz. II, *ibid.* nr 142 z 9 V.

¹¹ Grabski, *Pamiętniki*, t. 2, s. 262, 272. Grabski, mimo że znalazł się poza kierownictwem ZLN, czynnie uczestniczył w endeckiej kampanii wyborczej do samorządu w 1927 r. oraz w pracach lwowskiej organizacji ZLN. Wraz z Głabińskim wygłaszał odczyty o tematyce politycznej i gospodarczej w różnych miejscowościach województw wschodnich. Według Zdanowskiego, Grabski „zdopingowany wyrzuceniem z siodła, wziął się do rzetelnej pracy. Jest w transie”, *Dziennik Juliusza Zdanowskiego z lat 1915–1935*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, sygn. 14023/II, t. 6, k. 100, data 29 III 1927 r. Grabski był brany pod uwagę przy planach organizowania nowego dziennika endeckiego we Lwowie po stracie „Słowa Polskiego”, *Komunikat informacyjny nr 26*, Warszawa, 9 III 1929 r., [w:] *Komunikaty informacyjne Komisariatu Rządu na m. st. Warszawę*, t. 3, z. 1, Warszawa 1993, s. 284.

¹² L. Jaxa-Bykowski, *O ustrój szkolnictwa w Polsce*, „Myśl Narodowa” 1927, nr 6 z 1 III, s. 85; Rewelacje księcia Eustachego Sapiehy, „Gazeta Warszawska Poranna” 1927, nr 164 z 17 VI; Oświadczenie p. Grabskiego, „Gazeta Warszawska” 1928, nr 65 z 28 II.